

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїстики
Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО» обов'язкових
компонент освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

262 Правоохоронна діяльність

на тему : Поняття та особливості інформаційних правовідносин.
Структура інформаційних правовідносин.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30 серпня 2023 року № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25 серпня 2023 року № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29 серпня 2023 року № 7

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Протокол від 18 серпня 2023 року № 8

Розробники:

1. Завідувач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики, кандидат юридичних наук, професор Панова Ірина Вікторівна.

Рецензенти:

1. Заступник начальника відділення поліції №3 Харківського районного управління поліції №1 ГУНП в Харківській області, доктор, снс Прокопенко О.Ю.
2. Професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Комзюк А.Т.

План лекції

1. Поняття та особливості інформаційних правовідносин.
2. Структура інформаційних правовідносин

Література

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про захист персональних даних : закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
3. Про захист суспільної моралі : закон України від 20 листоп. 2003 р. № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>
4. Про інформаційні агентства : закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр>
5. Про інформацію : закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
6. Про Концепцію Національної програми інформатизації : закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 182. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр>
7. Про бібліотеки і бібліотечну справу : закон України від 27 січн. 1995 № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 7. – ст.45. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>
8. Про Національний архівний фонд і архівні установи : закон України від 24 груд. 1993 № 3814-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – ст.86. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
9. Про науково-технічну інформацію: закон України від 25 червн. 1993 № 3322-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – ст.345. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
10. Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №16. – С. 93. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : закон України від 05 лип. 1994 № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – ст.286. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>
12. Про рекламу : закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр>

13. Про доступ до публічної інформації : закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
14. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 // Урядовий кур'єр від 28.02.2017. № 38. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

Основна література:

1. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти. Дзьобань О.П., Пилипчук В.Г. / За заг. ред. проф. В.Г. Пилипчука. – Харків: Майдан, 2011. – 244 с.
2. Марущак А. І. Інформаційне право України : підручник / А. І. Марущак. – К. : Дакор, 2011. – 456 с.
3. Інформаційна взаємодія у місцевому самоврядуванні: перспективи правового регулювання Дубняк М.В. : монографія – Київ: Видавничий дім «АртЕк». – 2019. – 190 с.
4. Основи інформаційного права України : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. Рекомендовано МОН / Цимбалюк В. С., Павловський В. Д. – К., 2009. – 414 с.
5. Інформаційне право та інформаційне законодавство Брижко В.М., Фурашев В.М. : наукове видання. – (НДІП НАПрН України). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 288 с.
6. Брижко В. М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія / Брижко Валерій Михайлович. – К. : ПанТОТ, 2009. – 415 с.
7. Горбулін В. П. Проблеми захисту інформаційного простору України : монографія / В. П. Горбулін, М. М. Биченок. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 136 с.
8. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України Пилипчук В. Г., Компанцева Л. Ф., Кудінов С. С., Доронін І. М., Дзьобань О. П., Акульшин О. В., Заруба О. Г.; за заг. ред. В. Г. Пилипчука: монографія – К. : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 272 с.

Додаткова література:

1. Панова І.В. Фактори, що впливають на утворення системи інформаційного права та формування її змісту // Інформація і право. 2018. № 3 (26). С. 9-15.
2. Панова І.В. Сучасні проблеми цифровізації військового обліку в Україні // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – 208 с. – С. 52-56. <https://dspace.univd.edu.ua/items/53e4a11d-7784-47ec-8140-1c250b37af2e>
3. Панова І.В., Шевцова А.С. Національна поліція України як суб'єкт формування і реалізації політики інформаційної безпеки України // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. II наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ,

Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2022. – 208 с. – С. 281-283. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd87cc48-6e4f-497a-a782-d3a76ce14332/content>

4. Панова І.В., Шевцова А.С. Засоби забезпечення інформаційної безпеки України// Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.).–Харків: ХНУВС, 2021.–С. 72-74 <https://dspace.univd.edu.ua/items/c216c142-4cdd-427c-927c-f3b9dee6e6c0>
5. Щодо окремих питань визначення стандартів кібербезпеки при підготовці працівників для кіберполіції Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.–Харків, 2017.–340 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/7230016d-744b-497c-8abf-3e2fde902571>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.
5. Офіційний сайт Верховного Суду України <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>
10. Юридична бібліотека <http://pravo.biz.ua/>
11. сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – <http://www.niss.gov.ua>

1. Поняття та особливості інформаційних правовідносин

Одним із завдань українського інформаційного законодавства з початку становлення України як незалежної держави є регулювання суспільних відносин у визначених чинним законодавством сферах.

Однією з таких найважливіших сфер на сьогодні можна визнати **сферу інформаційних відносин**. Поняття інформаційних правовідносин не може бути з'ясоване достатньо чітко без розуміння понять "відносини", "суспільні відносини" та їх зв'язку, без з'ясування місця правовідносин в існуючих класифікаціях суспільних відносин і розуміння самого поняття „правовідношення”, які надає нам сучасний розвиток теорії права. Тільки на цьому загальнотеоретичному підґрунті можна визначити поняття "інформаційних правовідносин" і з'ясувати їх місце в системі сучасних цивільних правовідносин, врахувавши концептуальні положення інформаційних правовідносин.

Інформаційні правовідносини виникають, змінюються і припиняються в інформаційній сфері, будучи врегульованими інформаційно-правовими нормами.

Вони відображають усі основні ознаки правових відносин, оскільки є їхнім різновидом.

Оскільки інформаційні правовідносини є результатом регулюючого впливу відповідної інформаційно-правової норми на це суспільні відносини, для них характерною є первісність інформаційно-правових норм. Саме це впливає на набуття таким суспільним відношенням юридичної форми і перетворення його у правове.

Інформаційно-правова норма за таких обставин регламентує поведінку сторін суспільних відносин і забезпечує відповідність взаємних обов'язків та прав суб'єктів, які виступають учасниками таких відносин. Одночасно йдеться і про їх юридичну відповідальність за поведінку, яка не відповідає встановленням правової норми.

Отже, можна стверджувати, що інформаційні правовідносини аналізуються в науковій літературі за аналогією з правовими відносинами взагалі, як відносини з приводу збору, обробки і використання правової та іншої інформації в суспільстві, що слід визнати методологічно правильним підходом.

Уточнимо, що названі **інформаційні відносини характеризуються у межах права** через сукупність низки специфічних ознак: наявності спеціальних суб'єктів інформаційної діяльності; наявності спеціальних об'єктів інформаційної діяльності; наявності спеціальних об'єктів інформаційної діяльності - зокрема, інформації, інформаційних технологій тощо; а також опосередкованості зазначених суб'єктів та об'єктів через інформаційні правовідносини.

Характерною особливістю такого підходу залишається **поділ інформаційних правовідносин** на активні і пасивні інформаційні дії;

посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, а також на організаційні майнові і немайнові правовідносини.

Зазначимо принагідно, що такий поділ має специфіку публічно-правового підходу, тому ми б не уточнювали щодо „організаційних” майнових і немайнових правовідносин; посередницької інформаційно-правової роботи, оскільки це характерно для робіт, присвячених саме публічно-правовим аспектам інформаційних правовідносин, про що більш детально зазначається в інших наших роботах.

Між тим, в літературі сьогодні не існує єдиного визначення інформаційних правовідносин, не вироблено однозначних підходів до його структури і змісту.

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні в цій надзвичайно проблемній сфері існує безліч різних точок зору, які не збігаються у принципових питаннях.

Як зазначалося вище, **інформаційні відносини регулюються** за допомогою права шляхом встановлення певних інформаційно-правових норм. Тобто інформаційні відносини встановлюються через правила поведінки суб'єктів інформаційних відносин.

Слід пам'ятати, що інформаційно-правові норми регулюють взаємовідносини громадян, засобів масової інформації, організацій, фірм тощо між собою. Саме такі взаємні права і обов'язки, які при цьому виникають, надають особливого характеру відносинам, що регулюються - характеру інформаційно-правових відносин. Носіями цих специфічних прав та обов'язків виступають їх суб'єкти.

В широкому розумінні будь-яка *норма інформаційного права реалізується тільки через інформаційно-правові відносини*. Так, зобов'язання одних учасників (суб'єктів) інформаційних відносин до здійснення конкретних дій, надані конкретним особам права вимагати, складають специфічні інформаційно-правові відносини між їх учасниками, а саме інформаційно-правові відносини між людьми.

В літературі **сутність інформаційно-правових відносин у суспільстві характеризується таким чином:**

"по-перше, ці відносини визначаються об'єктивними економічними відносинами, заснованими на багатоманітні форм власності, в тому числі і на інформацію, інформаційні технології і являють собою суспільні відносини вільних громадян, засобів масової інформації, підприємств, фірм, інших суб'єктів права;

по-друге, інформаційні правовідносини - це відносини громадян, ЗМІ, державних органів тощо, передбачені і врегульовані нормами інформаційного права, які виражають ідеї свободи і демократії в інформаційно-правовій сфері;

по-третє, інформаційно-правові відносини є засобом вирішення завдань у сфері формування єдиного інформаційно-правового простору країни, захисту прав журналістів, інформаційного обміну, укріплення інформаційної безпеки і багатьох інших."

В літературі **інформаційні відносини поділяють також на матеріальні і процесуальні.**

Інформаційні правовідносини являють собою різновид відносин, що виникають в суспільстві та регулюються нормами права.

Інформаційними правовідносинами можуть вважатися суспільні відносини, які виникають з приводу одержання, перероблення, використання або зберігання інформації.

Можна виділити наступні **ознаки інформаційних правовідносин**:

- наявність конкретного основного чи другорядного об'єкту відносин - інформації;
- відносна соціальна значимість інформації – об'єкту відносин (суспільно значима інформація, національно значима, особиста чи економічна значимість інформації тощо);
- первинність інформаційно-правової норми, що регулює конкретні суспільні відносини;
- передбачена правовими актами форма правомірної поведінки суб'єктів відносин щодо конкретної інформації;
- наявність взаємних прав та обов'язків суб'єктів-учасників правовідносин, а також юридичної відповідальності за поведінку, що суперечить правовій нормі;
- інші ознаки, що характерні для правовідносин в цілому.

Суспільні відносини щодо інформації, які не відповідають змісту вищезазначених ознак, не можна вважати правовідносинами: відносини між людьми на побутовому рівні щодо надання певної усної інформації, листування через електронну пошту тощо.

Слід акцентувати увагу на тому, що багато навчально-методичних джерел (Б.М. Боер, О.Г. Павельєва й ін.) не враховують усіх ознак інформаційних правовідносин та дають неповні визначення таким відносинам. Підсумовуючи вище викладе не можна навести коректне наукове визначення цих правовідносин: інформаційні правовідносини – це соціальні відносини, врегульовані нормами різних галузей права, що виникають в усіх сферах життєдіяльності людей у процесі обігу (збирання, зберігання, використання і поширення) певної інформації що має відповідну суспільну значимість.

В свою чергу, *збирання інформації* – це набуття, придбання, накопичення документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою. *Зберігання інформації* – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв. *Використання інформації* – це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. *Поширення інформації* – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації.

Розглянемо **основні види інформаційних правовідносин**. У навчальній літературі відсутня єдина точка зору на питання їх класифікації. Так, Б.А. Копилов виділяє відносини, що виникають:

- при здійсненні пошуку, отримання та споживання інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;

- при виробництві, передачі та розповсюдженні інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;
- при створенні та застосуванні інформаційних систем, їх мереж, засобів забезпечення;
- при створенні та застосуванні засобів та механізмів інформаційної безпеки.

М.М. Рассолов поділяє *інформаційні відносини на активні та пасивні дії*, посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, організаційні майнові та немайнові правовідносини. На думку Б.Н. Лопатіна, інформаційні відносини можна поділити згідно „найпростішої формули: виробництво – розподілення – споживання – виробництво”.

Багатогранність підходів до визначення класифікації та видів інформаційних правовідносин призводить до різнобічного розуміння їх сутності. Для цілей усебічного наукового вивчення, на думку авторів (В.М. Боєр, О.Г. Павельєва), необхідно поділити інформаційні правовідносини на безпосередньо інформаційні правовідносини та відносно-визначені інформаційні правовідносини.

Під безпосередньо інформаційними правовідносинами треба розуміти відносини, що виникають з приводу створення інформації, визначення прав власності на неї (з наданням права володіння, користування та розпорядження), а також її обігу (передачі іншим суб'єктам, обробки, аналізу, переробки, споживання) та захисту. В таких правовідносинах інформація виступає основним самостійним об'єктом незалежно від форми (документ, відеозапис, книга, сценарій, лазерний диск із записом тощо). В переважній більшості випадків такі відносини мають охоронюваний характер, націлений на попередження дій, що порушують чи посягають на інформаційні права суб'єктів. Серед них також є відносини регулятивного характеру, які встановлюють статуси суб'єктів, закріплюють їх права в сфері набуття та реалізації інформаційних прав.

Відносно-визначені інформаційні правовідносини – це частина інших правових відносин (цивільних, адміністративних тощо), умовно відокремлених від однорідних, які реалізуються з приводу неінформаційних об'єктів, що впливає на обіг певної інформації. В таких відносинах інформація є факультативним (додатковим) об'єктом правовідносин, що існує паралельно з основним неінформаційним об'єктом. Наприклад, відносини в сфері охорони здоров'я між лікарем та пацієнтом відбуваються з приводу надання медичної оплатної чи безоплатної допомоги, але факультативно лікар зобов'язаний зберігати в таємниці певну інформацію (лікарську таємницю). Те саме стосується адвокатської, аудиторської діяльності тощо.

Стаття 5 Закону України „Про інформацію” визначає **основні принципи інформаційних відносин** – вихідні начала, на яких будуються інформаційні процеси в суспільстві:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода її обміну;
- об'єктивність, вірогідність інформації;

- повнота і точність інформації;
- законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Додатково можна навести наступні демократичні принципи, які мають пряме відношення до інформаційних відносин:

- принцип відкритості інформаційної політики;
- рівності інтересів всіх учасників інформаційних відносин;
- соціальної орієнтації – фінансування державою тільки того, що спрямовано на інформаційний розвиток соціальної сфери;
- дотримання прав людини, їх пріоритет над правами держави;
- конституційне обмеження влади більшості над меншістю; повага прав меншості на власну думку, її вільне вираження;
- верховенство закону;
- відділення місцевого самоврядування від державної влади;
- плюралізм думок, партій, громадських об'єднань із різноманітними програмами і статутами, що діють у рамках Конституції України.

Законодавство України гарантує громадянину вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України. Мова йде про обмеження доступу до такої інформації, що стосується особисто фізичної особи, як збереження у таємниці фактів досудового слідства, дізнання тощо. У ст. 10 Закону України «Про інформацію» визначено *систему гарантій, якими забезпечується право на інформацію*:

обов'язкове інформування органами державної влади, а також місцевого й регіонального самоврядування про свою діяльність і прийняття рішення;

створення у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;

вільний доступ суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу обумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законодавством;

створення механізму реалізації права на інформацію;

здійснення державного контролю за додержанням законодавства про інформацію;

встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Відносини, що існують з приводу одержання, використання, поширення й зберігання різних відомостей, є багатограними й охоплюють безліч суб'єктів.

У ст. 7 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин визнано громадян України, юридичних осіб, державу.

Суб'єктами інформаційних відносин можуть бути також інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації і особи без громадянства.

Зважаючи на багатогранність інформаційних відносин, обсяг прав й обов'язків зазначених вище суб'єктів є різним і залежить від об'єктів цих відносин і зовнішніх умов, за яких такі відносини виникають.

Особа може самотійно вступати в інформаційні правовідносини лише за умови її дієздатності. Інформаційна дієздатність – це визначена інформаційним законодавством юридична можливість суб'єкта інформаційних правовідносин здійснювати свої інформаційні права і обов'язки. Таким чином, суб'єкт інформаційних правовідносин самотійно визначає, які права йому реалізовувати, в які конкретні інформаційні правовідносини вступати.

Особливий статус має держава як суб'єкт інформаційних правовідносин. У міжнародних відносинах Україна виступає суб'єктом міжнародних, у тому числі інформаційних, відносин. Учасником внутрішньодержавних відносин держава стає через органи державної влади, тобто опосередковано.

Міжнародні організації виступають суб'єктами інформаційних правовідносин у стосунках з державами, іншими суб'єктами з приводу одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Таким чином, суб'єктами інформаційних правовідносин є фізичні особи (громадяни України, іноземці і особи без громадянства), юридичні особи приватного й публічного права, які є правоздатними – наділеними законодавством України інформаційними правами і обов'язками, а також держава Україна, іноземні держави та міжнародні організації.

Об'єктами інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події і явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Учасниками інформаційних відносин є громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності.

Основними учасниками цих відносин є автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації.

Права учасників інформаційних відносин

Учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати й зберігати інформацію у всякому вигляді з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом.

Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення своїх прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про діяльність органів державної влади, народних депутатів, органів місцевого й регіонального самоврядування, місцевої адміністрації, а також такої, що стосується його особисто.

Обов'язки учасників інформаційних відносин

Учасники інформаційних відносин зобов'язані:

поважати інформаційні права інших суб'єктів;

використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);

забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин, передбачених ст.5 Закону;

гарантувати доступ до інформації всім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;

зберігати її в належному стані протягом установленого терміну й надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;

компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію.

Відповідно до основних положень, поданих вище, **система правового регулювання суспільних інформаційних відносин** умовно поділяється (за суб'єктами регулювання і виникнення норм права) на *дві частини*:

приватно-правове регулювання (на рівні правочинів, звичаїв, угод, традицій, норм суспільної моралі, корпоративної (ділової) етики);

публічно-правове (державне) регулювання.

Публічно-правове регулювання знаходить місце у законодавстві: законах, нормативно-правових актах, прирівняних до законів, та підзаконних нормативно-правових актах.

2. Структура інформаційних правовідносин

Структуру інформаційних правовідносин, як і інших видів правовідносин, утворюють їх елементи, в якості яких виділяються в сучасній правовій літературі суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин і зміст правовідносин, які включають суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин.

Між тим, в літературі можна зустріти і такі **пропозиції щодо структури і складу інформаційних правовідносин**: суб'єкти інформаційного права; об'єкти інформаційного права, інформаційні права (правомочності), інформаційні обов'язки.

До **основних елементів інформаційного правовідношення**, за розробками В.А. Копилова, належать:

1. суб'єкти, які вступають у правовідносин при здійсненні інформаційних процесів;

2. поведінка (дія, бездіяльність) суб'єктів при здійсненні ними інформаційних правовідносин (наприклад, набуття виключних прав, передача майнових прав, купівля - продаж інформаційних об'єктів, тиражування і поширення інформаційних об'єктів та інші аналогічні дії);

3. об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають в інформаційні правовідносини (далі - об'єкти правовідносин);

4) право, обов'язок і відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів.

Серед прикладів об'єктів інформаційних правовідносин названий автор вважає за можливе назвати документовану інформацію, інформаційні продукти і послуги; виключні права; елементи інформаційної безпеки; інформаційні технології та засоби їх забезпечення; інші об'єкти в інформаційній сфері.

Останній підхід близький до розробок Р.О. Халфіної, яка дослідила структуру правовідношення як кінцевої реалізації правової норми, як єдність правової форми і матеріального змісту, прийшла до висновку про наявність таких елементів структури:

- 1) учасники правовідношення. їх правовий статус здійснює істотний вплив на виникнення і розвиток правовідношення, його характер;
- 2) права і обов'язки, їх взаємозв'язок;
- 3) реальна поведінка учасників правовідношення у співвідношенні з правами і обов'язками.

Вказані елементи структури, на її думку, притаманні усім правовідносинам. Разом з тим, багато правовідносин пов'язані з певними об'єктами, предметами зовнішнього світу, продуктами духовної творчості.

Інформаційні правовідносини, що розглядаються як система, являють собою складне явище, складаються з різних елементів та структурних зв'язків між ними. Виходячи зі змісту загальної теорії права, в якості елементів правовідносин виділяють учасників (суб'єктів), об'єкт та зміст правовідносин.

Як зазначалось, стаття 7 Закону України „Про інформацію” визначає, що суб'єктами інформаційних відносин є:

- громадяни України;
- юридичні особи;
- держава.

Суб'єктами інформаційних відносин відповідно до цього Закону можуть бути також інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства.

Держава є специфічним суб'єктом інформаційних правовідносин, оскільки встановлює нормативний ґрунт для існування останніх, а також відповідну інформаційну політику.

Державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації (ст. 2 Закону).

Головними напрямками і способами державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України;
- сприяння задоволенню інформаційних потреб закордонних українців.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції, які також виступають суб'єктами інформаційних відносин.

Закон (ст. 42) також виокремлює учасників інформаційних відносин, якими є громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності. А основними учасниками цих відносин є: автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації.

Автори (творці, виробники) інформації – це фізичні або юридичні особи, в результаті інтелектуальної діяльності яких з'являється інформація. До них відносяться:

- автори, що створюють творчу продукцію, винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо;
- особи (в тому числі органи державної влади, місцевого самоврядування, юридичні особи), які не претендують на авторство з приводу створеної ними інформації;
- набувачі авторських прав згідно з авторськими договорами та в інших випадках, передбачених законом.

Споживачі інформації – це фізичні або юридичні особи, котрі потребують інформацію, здійснюють її пошук та отримують її для задоволення вчасних потреб (з метою підвищення освітнього рівня, рівня певних знань, прийняття рішень тощо).

Поширювачі інформації – це посередники між авторами (творцями, виробниками) та споживачами інформації; фізичні або юридичні особи, що мають виключне право на передачу і розповсюдження інформації, забезпечують доведення створеної інформації до кінцевого споживача.

Зберігачі (охоронці) інформації – це фізичні або юридичні особи, що в межах, визначених правовими нормами, здійснюють зберігання, охорону або захист інформації.

Об'єктами інформаційних відносин згідно ст. 8 Закону України „Про інформацію” є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Інформація виступає як цінність сучасного світу, вона створюється, знаходиться в обігу, застосовується в усіх сферах діяльності, забезпечує виконання багатьох функцій та завдань, що стоять перед різними суб'єктами інформаційних відносин.

В залежності від потреб учасників інформаційних відносин, *інформація може виступати як:*

- товар в процесі її створення, зберігання, розповсюдження та використання;
- джерело для прийняття рішень;
- джерело отримання знань в процесі здійснення права на освіту;

- засіб сповіщення суспільства про події та явища в порядку здійснення права на інформацію;
- засіб звітності про діяльність юридичних та фізичних осіб (податкова, бухгалтерська, статистична звітність тощо);
- засіб реалізації прав та свобод особи через надання відомостей про особу різним структурам (право на життя, право на житло, право на медичне обслуговування, право на труд та ін.);
- засіб реалізації певних цілей (отримання прибутку, залучення клієнтів тощо).

В навчальній літературі (І.Л. Бачило, В.Н. Лопатін) розповсюджена думка, що сукупність інформації, сукупність відомостей про що-небудь формує феномен інформаційного ресурсу, сутність якого полягає в переході від об'єктивної форми вираження інформації до суб'єктивного сприйняття та використання.

Інформаційний ресурс – це форма інформації, заснована на концентрації переважно документованих відомостей, зміст яких яскраво відображає їх функціональне призначення.

До інформаційних ресурсів відносяться:

- комп'ютерні, архівні, бібліотечні, музейні фонди та інші інформаційні масиви загального користування;
- обліково-реєстраційні документи органів державної влади та місцевого самоврядування (реєстри, кадастри, переліки тощо);
- соціально значимі масиви інформації спрямовані на задоволення відповідних потреб (науково-технічна інформація, екологічна, демографічна, масова інформація тощо).

Як вважає І.В. Арістова на даному етапі розвитку до пріоритетних державних інформаційних ресурсів варто віднести:

- інформацію, що пов'язана з побудовою правової держави;
- інформацію про діяльність органів державної влади, в тому числі про бюджетні витрати, що забезпечує можливість демократичного контролю їх діяльності;
- інформацію про надзвичайні ситуації, небезпечні природні явища і процеси, екологічні, санітарно-епідеміологічні умови. Вона необхідна для безпечного існування всього населення, а також виробничих об'єктів;
- відкриту інформацію про підприємства та організації, що поставляється ними відповідно до законодавства в державні органи;
- інформацію, що складає науковий потенціал і культурну спадщину суспільства (просвітительську, науково-технічну, літературно-художню, музейну, архівну тощо).

Правовий статус зазначених вище об'єктів визначений в ст.ст. 53-54 Закону України „Про інформацію”, за змістом яких інформаційний суверенітет України полягає в можливості самостійного формування інформаційних ресурсів.

Основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси. До інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення.

Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними, за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами.

Інформаційний суверенітет України забезпечується:

- виключним правом вчасності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету;
- створенням національних систем інформації;
- встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України;
- використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами.

Згідно ст. 39 Закону України „Про інформацію” „інформаційна продукція та інформаційні послуги громадян і юридичних осіб, які займаються інформаційною діяльністю, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним цивільним та іншим законодавством”.

Закон також дає визначення *інформаційній продукції* (ст. 40) – це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій.

Інформаційна послуга (ст. 41) – це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб.

Інформаційні продукти та інформаційні послуги також поділяються на види. Інформаційними продуктами можуть виступати документи чи відомості, вибірки документів чи відомостей, довідки, бази та банки даних тощо.

Всі види інформаційних послуг в умовах подальшого формування інформаційного суспільства перелічити дуже складно: послуги щодо інформаційного обслуговування (пошук, обробка, надання та зберігання інформації); послуги з надання доступу до Інтернету, інформаційних систем, мереж та банків даних; послуги зв'язку та телекомунікаційні послуги тощо.

Інформаційна продукція та інформаційні послуги надаються споживачам у відповідності з різними підставами: на основі договору, на основі закону; на основі запиту, згідно інших підстав.

На даний момент інформаційні ресурси, послуги і продукти поширені по території України вкрай нерівномірно, причому в основному ними забезпечені центральні області. Цей розподіл відповідає розподілу головних наукових та інформаційних центрів України і не враховує потреби всього населення й органів управління. Саме тому потребує якнайшвидшого вирішення завдання щодо вирівнювання інформаційного потенціалу. Як зазначає І.В. Арістова, вказані проблеми можна вирішити тільки шляхом формування єдиного інформаційного простору України.

Інформаційний простір є основою соціально-економічного, політичного і культурного розвитку та забезпечення безпеки України. Ефективний інформаційний простір повинен забезпечити побудову інформаційного суспільства в країні і входження її у світовий інформаційний простір.

Єдиний інформаційний простір – це сукупність баз та банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем та мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб.

Зміст інформаційних правовідносин, як і інших видів правовідносин, складає сукупність прав та обов'язків учасників, а також способи їх реалізації.

Згідно Закону України „Про інформацію” (ст. 42) учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом.

Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення його прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про:

- діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого і регіонального самоврядування та місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто.

Учасники інформаційних відносин зобов'язані:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);
- забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин, передбачених Законом;
- забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;
- зберігати її в належному стані протягом встановленого терміну і надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;
- компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію.